

Література:

1. Abramson H. Prayer for Government. Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917–1920. Cambridge: Ukrainian Research Institute, 1999. 255 p.
2. Fishman J. Yiddish: Turning to Life. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1991. 534 p.
3. Естрайх Г. Культура мовою їдиш. Київ : Дух і Літера, 2015. 276 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-530-6-76>

Федорів Т. І.

*головний спеціаліст відділу туризму та охорони культурної спадщини
Управління економіки та залучення інвестицій
Збаразької міської ради
м. Збараж, Тернопільська область, Україна*

ЄВРЕЇ-ВІЙСЬКОВИКИ В МЕТРИЧНИХ КНИГАХ ТА ДОКУМЕНТАХ

Ключові слова: Збараж, метрична книга, військовик, розстріл, поручник медицини, піхота.

Під час тривалої роботи з метричними книгами смерті єврейської громади Збаража було виявлено чимало цікавих та маловідомих фактів з історії як міста, так і окремих персоналій. Завдяки інформації, вміщеній у метриках, можна констатувати, що період Першої світової був “багатим” на факти вбивств та насильницької смерті навіть у такому маленькому місті, як Збараж.

Однак у цій публікації звернемо увагу на факт, який відбувся 4 червня 1919 року. Того дня у Збаражі за вироком військового суду було розстріляно троє осіб, молодих чоловіків, місцевих євреїв. Цікаво, що після Першої світової раптом у метричних книгах єврейської громади Збаража записи знову вели німецькою. Причина смерті усіх трьох осіб була записана так: “Erschossen in folge des Kriegsgerichts urteiles”, у перекладі українською: “розстріляний за вироком військового суду”. Дата розстрілу – 4 червня 1919 року. Факт смерті був зафіксований тодішнім міським (?) лікарем Трояновським. Поховали розстріляних на новому єврейському цвинтарі у Збаражі 5 червня 1919 року.

Хто був серед розстріляних? Найстаршим був Ісаак Балін, слюсар за професією, вільного стану, 21 року, проживав у Збаражі, буд. № 129. Інформацію про цього чоловіка можна доповнити даними з метрики про його народження. Отож Ісаак народився 24 липня 1896 року (а отже, на день смерті він мав 22 роки) у Збаражі, у буд. № 129. Батько – Йосеф Балін (син Соломона), мати – Мар'єм Фейге Фельдман (донька Якера (Якова) і Шейндлі Фельдманів).

Другим у числі страчених був 20-річний Леон Фухс, син Самуеля, учень гімназії, вільного стану, проживав у Збаражі, буд. № 209. Про нього поки що нічого не вдалося відшукати в метриках народжень. Єдине, що можна додати, це дві згадки про Еля Фухса, учня II класу в 1912–1913 роках та III класу, відповідно, у 1913–1914 роках приватної гімназії з польською мовою викладання у Збаражі (пізніше – державна гімназія ім. Г. Сенкевича).

I третім розстріляним був Йосеф Бронет, вільного стану, 18 років, заняття не вказане. Проживав у Збаражі, у буд. № 1318. Йосеф Йоель (два імені) народився 22 листопада 1902 року у Збаражі (тож на момент страти йому було заledве 17 років). Був сином шевця Авраама Бронета та Рейзлі Кронфельд (доньки Мойсея Лейба та Песі Кронфельдів з Козови).

Попри те що про Леона Фухса поки що не вдалося відшукати жодної інформації в метричних книгах, зберігся його надгробок. Текст епітафії повідомляє: “Тут похований юних днів, дуже молодий юнак Еліягу Ар'є [звідси ім'я Ельо в гімназійних звітах], син Самуеля. [Помер] 6 дня місяця сівана 5679 року [за григоріанським календарем – 4 червня 1919 року]. Нехай його душа буде зав'язана у Вузол Життя”. Текст епітафії івритом доповнює текст польською: “Льоньо Фухс, син Самуеля Фухс. Нар. 1898, пом. 1919”.

Цікаво, що про факт розстрілу подає інформацію стаття про Збараж українською на сайті Вікіпедії. Невідомий автор пише, що військовий злочин стався в 1919 році в замку Збаража, де жовніри за наказом польського майора Красічанського з 39-го полку піхоти розстріляли полонених Української Галицької Армії – українців і євреїв, серед них: Яцка Баліна, Іцка Брунета, Льва Фукса та Осипа Брунета (очевидно, що Іцик Брунет та Осип Брунет – це той самий чоловік – Ісаак Бронет).

Завдяки допомозі дослідника історії Української Галицької Армії Сергія Перепічки вдалося з'ясувати, що зазначена інформація походить із книжки Осипа Мегаса “Трагедія Галицької України”. Дослівно там ідеться: “Крім того розстріляли Поляки на замку без доходжень на приказ майора Красічанського з 39 полку піхоти, більшу кількість полонених Українців і Жидів між іншими Яцка Баліна, Іцка Брунета, Льва Фукса, Осипа Брунета. (Свідки Войтіх Вечорек, Вольф Брунет,

Йосиф Балін [правдоподібно, батько розстріляного], Мартин Гасек, Самуель Фукс [правдоподібно, також батько розстріляного]”. Як бачимо, про належність цих чоловіків до лав УГА в первісному тексті не йдеться.

Цю коротку згадку про розстріл 1919 року можемо доповнити та розширити інформацією зі збірника статей “Збаражчина” за редакцію Антіна Батюка: «Поляки зайняли Збараж 17 травня. Це не було регулярне військо, а якийсь партизанський відділ, що складався з львівських босяків – “антків”. Відділом командував якийсь “поручнік Міхал”... На другий день “поручнік Міхал” на донос поляків казав арештувати і розстріляти трьох жидів [саме таке слово вжите у статті], яких обвинувачувано, що вони були донощиками за різних окупаційних режимів і шкодили людям. Може в тому було трохи правди, бо один з розстріляних, Балін [очевидно, Ісаак], був агентом російської охрани».

Вже згаданий вище дослідник Сергій Перепічка зазначає, що в архівних джерелах про цей випадок він нічого не зустрічав. Те саме стосується і літератури про Українську Галицьку Армію, де немає жодних згадок про належність цих збаразьких євреїв, розстріляних 4 червня 1919 року, до згаданої військової формації. Однак, як зазначив дослідник, виключати цього поки що не можна.

Про те, що євреї служили в УГА, можемо відшукати інформацію у книжках Олега Стецишина “Ландскнехти Галицької Армії” та Ярослава Тинченка “Під зіркою Давида”. Відомо, що Людвік Ландау – батько письменниці Іди Фінк, уродженки Збаража, – був поручником медицини, а його старший брат Сальо – поручником, аптекарем в УГА. Людвік Ландау розпочав свою службу у Галицькій Армії 11.03.1919 року.

Факти розстрілу за вироком військового суду додали нових запитань. Хто чинив суд, хто виконував ці вироки? Чи мала ця справа суспільний резонанс? Додали запитань про полонених також відомості з книжки Осипа Мегаса.

Питання про те, де можна відшукати інформацію про трьох молодих чоловіків, євреїв, розстріляних у Збаражі 4 червня 1919 року, та їхню належність до УГА залишаються відкритими. Ця публікація покликана радше не констатувати щось, а окреслити тему участі місцевих євреїв в українських військових формаціях та знайти відповіді на питання, які виникли під час роботи з метричними книгами Збаразької єврейської громади.

Література:

1. Збаражчина: збірник споминів, статей і матеріалів. За редакцією Антіна Батюка. Нью-Йорк: Наукове Товариство ім. Шевченка. Комісія регіональних дослідів і публікацій. Український Архів.Т. XVII, 1968. 680 с.
2. Мегас Осип. Трагедія Галицької України: матеріали про польську інвазію, польські варварства і польську окупацію Східної Галичини за кроваві роки: 1918, 1919 і 1920 / Осип Мегас; Канадійський фермер. Winnipeg: 3 друк. “Канадійського Фермера”, 1920. 253 с.
3. Центральний державний історичний архів у Львові. Єврейська релігійна громада, м. Львів. Метричні книги єврейських громад у Збаражі (смерті). 1915–1921 роки. Ф. № 701. Оп. № 1. Спр. № 63. Арк. 53.
4. Надгробок Леона Фухса у базі єврейських цвинтарів: <https://jewishstonesua.org/zbarazh/stoneId/ZBN017>
5. Стецишин Олег. Ландскнехти Галицької Армії / Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. 480 с.
6. Тинченко Ярослав. Під зіркою Давида. Єврейські формування України в 1917–1920 роках : науково-популярне видання. К. : Темпора, 2014. 168 с.